

KONGO ORMANLARINDA MBENDJELE BAYAKA HALKININ YAŞAMI

ORMANDA İLAÇ ARAMAK

EVİRİMSSEL ANTROPOLOG GÜL DENİZ SALALI, KONGO YAĞMUR ORMANLARINDA EŞİTLİKÇİ TOPLUMLARIN DEVA BİTKİLERİNİ ARAŞTIRDI. ARKADAŞIMIZ, MBENDJELE BAYAKALARI ARASINDA YEDİ AY YAŞADI.

yazı ve fotoğraflar: GÜL DENİZ SALALI*

D OKTORA PROJEMİZ İÇİN

iki arkadaşla beraber yolumuz Kongo Cumhuriyeti'ne düşmüştü. Brazzaville'de birkaç gün geçirdikten sonra kuzeye, Kongo'nun daha tenha köylerine ve uçsuz bucaksız yağmur ormanlarına doğru yol aldık. Kongo yağmur ormanları, sınırları altı Orta Afrika ülkesine yayılan, Amazonlardan sonra dünyanın en büyük ikinci tropikal yağmur ormanı. Binlerce tür hayvan ve bitkinin yanı sıra dünyada hâlâ avcı ve derleyicilikle yaşamını sürdüren bir düzine topluluktan biri ve belki de en kalabalığı burada yaşıyor: Afrika pigmeleri. Son araştırmalar Kongo Havzası yağmur ormanlarında yaklaşık 920.000 pigmenin yaşadığını gösteriyor.

Kuzeydeki Sangha bölgesinin merkezi olan Ouesso şehrinde bir gece kaldıktan sonra Kongo Nehri üzerinden kanoyla Pokola'ya geçtik ve buradan kalacağımız ilk pigme kampı Longa'ya birkaç saatte vardık.

Orta Afrika'nın yağmur ormanlarında farklı diller konuşan birçok ayrı pigme grubu yaşıyor. Bizim araştırmalarımızı yaptığımız grup Mbendjele BaYaka halkı olarak biliniyor. Pigme avcı-derleyicileri besinlerinin büyük bölümünü avladıkları yaban hayvanlarından (antilop, pangolin, maymun gibi) ve orman bitkilerinden karşılıyor. BaYaka, birkaç ailenin bir araya gelmesiyle oluşan ortalama 20 yetişkinin bulunduğu obalar halinde yaşıyor.

Kadın ve erkekler ortak karar alıyor ve her birey kendi hayatından sorumlu. Yani kabile lideri diye biri yok. Ayrıca aileler arası besin paylaşımı çok yaygın. Kap, kacak, pala, sepet gibi temel araçlardan başka insanların maddi eşyası da yok. Bizim gibi yerleşik düzene geçmiş insanların aksine aileler oba yerlerini doğal kaynaklara göre sık sık değiştiriyor veya diğer obalardaki hısm ve akrabalarını ziyarete gidiyor. Yani obalar arası sürekli hareketlilik var. Bunun yanı sıra yaptığımız çalışmalar avcı-derleyici gruplarda oba içi akrabalık derecesinin yerleşik topluma geçmiş gruplara göre daha düşük

olduğunu gösteriyor.

Mbendjele BaYaka halkı yağmur ormanlarının uzmanları. Ben ormanda zar zor önümü görüp yürümeye çalışırken onlar hangi patika nereye varıyor, hangi bitki nerede yetişiyor ve ne işe yarıyor; avuçlarının içi gibi bilmekte. Avcı-derleyiciler üzerine araştırmalarıma başladığımda merak ettiğim bir soru da ormandaki yabani bitkileri ne amaçla kullandıkları ve bu denli çok çeşit bitki kullanımı bilgisine nasıl sahip olduklarıydı. Bitkilerle ilgili bilgilerini kimlerle paylaşıyorlardı? Bu soru önemli, çünkü Mbendjele BaYakaların modern tıbbaya erişimi neredeyse yok de-

Mbendjele çocukları yabani orman meyveleri yiyor. Çocuklar, yiyeceklerin paylaşılması gerektiğini küçük yaşlardan itibaren öğreniyor (en solda).

Genç bir kadın ormandan topladıkları koko yapraklarını doğruyor. Yapraklar ince ince doğandıktan sonra yabani av eti ve yağ için dövülmüş palmye meyveleriyle birlikte pişiriliyor. Koko yaprakları ne kadar ince doğanırsa o kadar iyi ve kadınlar bu beceriyi küçük yaşlarda öğreniyor. Bu yapraklar desteler halinde derlenip çiftçilere de satılmakta (üstte).

Semol ve kız çocukları ormanda yaban fıstıkları topluyor. Ağaçtan düşen iri meyvelerin üzerinden ayıklanan bu tohumlar daha sonra kavrulup fıstık gibi yenilebiliyor (solda).

necek kadar kısıtlı. Hasta olduklarında tek tedavi yöntemleri ormanda yetişen bitkileri kullanmak. Ayrıca bitkiler hem besin kaynağı olarak hem de hayvanları yakalamakta işe yarıyor ama gördük ki daha başka birçok neden var!

Bitki kullanımlarını ve bu bilgileri birbirleriyle nasıl paylaştıklarını öğrenmek için Longa'dan başlayarak dört ayrı Mbendjele BaYaka kampında yaşadım. Araştırmalarımız toplam yedi ay sürdü; 200'den fazla kişiye seçtiğim 33 tane bitkiyi nasıl kullandıklarını sordum. Böylece iki insanın bu 33 bitkiyi kullanımındaki benzerliğine göre onların bilgilerini ne ölçüde paylaştıklarını öğretiltik. Örneğin bir kişi bir bitkiyi sindirim, diğeryse aynı bitkiyi solunum rahatsızlıkları için kullanıyorsa demek ki bu bilgiyi paylaşmamışlardı.

Bitkilerin en çok sindirim ve solunum sistemi rahatsızlıklarını iyileştirmede kullanıldığını bulduk ama bunun yanı sıra bazı bitkiler balık ya da maymun yakalamak için zehir olarak da kullanılıyordu. Örneğin Brenania brieyi bitkisinin meyveleri küllerle karıştırılarak balık zehri olarak kullanılıyor. Diğer bazı bitkilerse düzenbazlık yapanları tespit edip cezalandırmakta! Örneğin birçok insan Erythrophleum ivorense bitkisini yalan söyleyenleri tespit etmekte kullandıklarını söyledi. Bir kişi eşini aldatmak-

la suçlanıyorsa topluluk ona bu ağacın kabuğunun kaynatılmasıyla hazırlanmış içeceği içiriyor. Bu içeceğin masum insanlara dokunmayıp sadece suçluları zehirlediğine inanıyorlar.

Çalışmalarımız gösterdi ki eşler ve aileleri tıbbi bitki bilgilerini birlikte büyüttükleri çocuklarına bakarken paylaşıyor. Evlilik bağları aracılığıyla farklı aileler bitki bilgilerini paylaşmış farklı kullanım şekilleri geliştirebiliyor. Çocuklar da hasta olduklarında ailelerini izleyerek bitkilerin iyileştirmek için nasıl kullanıldığını öğreniyor. BaYakaların ne kadar

Fongola, Deniz'e ağacın kabuğunu nasıl hazırladıklarını gösteriyor. İlaçlar genelde ağacın kabukları kullanılarak hazırlanıyor. Kabuk önce rendelenip talaş haline getirilmekte (solda).

Ağacın kabuğunun talaşı, huni haline getirilmiş yaprağın içine konup bir miktar su katılarak göz ve burun damlası olarak kullanılabilir (altta).

çok bitkiyi bildiği önemli olabilir çünkü çalışmalarımız solunum rahatsızlıkları için daha fazla bitki kullanan annelerin çocuklarının vücut-kitle oranlarının daha yüksek olduğunu gösterdi.

Yiyecek bulup derlemek veya sosyal amaçlar için bitkilerin nasıl kullanıldığı bilgisinin aile bağları gözetmeksizin aynı kampta yaşayan insanlar arasında paylaşıldığını gözlemledik. Bunun bir nedeni bu tür faaliyetlerin grup halinde yapılıyor olması. Örneğin Mbendjele BaYakalar balık avına çıktıklarında tüm kamp çoluk çocuk gidiyor. Düzenbazları ortaya çıkarmak için veya grup ritüellerinde kullanılan bitkiler de grubun düzenini sağlamak amaçlı. Bu nedenle akrabalık derecesi değil de aynı kampta yer almak iki insanın bu bilgileri nasıl paylaştığını daha iyi açıklıyor.

*GÜL DENİZ SALALI
İNGİLTERE UNIVERSITY COLLEGE LONDON
(UCL)'DE EVRİMSEL ANTROPOLOJİ
BÖLÜMÜNDE DOKTORASINI YAPIYOR.